

Haupt- und Residenzstadt Königsberg in Preußen. – Stuttgart: Hebbing & Büchle, 1899. – X, 354 S.; **19.** Biskup M., Labuda G. Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach: Gospodarka, społeczeństwo, państwo, ideologia / Marian Biskup, Gerard Labuda. – Gdańsk: Wyd-wo morskie, 1986. – 624 s.; **20.** Boockmann H. Der Deutsche Orden: Zwölf Kapitel aus seiner Geschichte / Hartmut Boockmann. – München: Beck, 1999. – 319 S.; **21.** Braniewo: Z dziejów miasta i powiatu / Kom. red.: Chojnacki J. e.a. – Olsztyn: Pojezierze, 1973. – 423 s.; **22.** Carstenn E. Geschichte der Hansestadt Elbing. – 2. Aufl. – Elbing: L. Sauniers Buchhandlung, 1937. – 539 S.; **23.** Czaja R. Miasta pruskie a zakon krzyżacki. Studia nad stosunkami między miastem a władzą terytorialną w późnym średniowieczu / Roman Czaja. – Toruń: Wyd-wo UMK, 1999. – 268 s.; **24.** Górski K. Dzieje Malborka. – Wyd. 2-ie. / Karol Górski. – Gdańsk: Wyd. Morskie, 1973. – 293 s.; **25.** Dzieje Chełmna i jego regionu: Zarys monograficzny / Pod red. M. Biskupa. – Toruń: Tow. Nauk w Toruniu, 1968. – 362 s.; **26.** Dzieje Torunia: Praca zbiorowa z okazji 700-lecia miasta / Pod red. K. Tymienieckiego. – Toruń, 1933. – 619 s.; **27.** Franz W. Geschichte der Stadt Königsberg. – Königsberg: Gräfe und Unzer, 1934. – 226 S.; **28.** Gause F. Die Geschichte der Stadt Königsberg in Preußen. – 2. Aufl. – Köln; Wien: Böhlau, 1972. – Bd. 1. – XV, 571 S.; **29.** Helwig R. Geschichte der Stadt Preussisch-Holland. – Marburg / L.: J.G. Herder-Inst., 1960. – 247 S.; **30.** Historia Elbląga / Pod red. S. Gierszewskiego i A. Grotha. – Gdańsk: Marpress, 1993. – T.1. (do r. 1466). – 304 s.; **31.** Historia Torunia / Pod red. M. Biskupa. – Toruń: TNT, 1999. – T. 1: W czasach sredniowiecza (do roku 1454). – 343 s.; **32.** Myśliborski-Wałowski S. Szkice Grudziądzkie. – Grudziądz: Kujawsko-Pomorskie Tow. Kultur., 1973. – 182 s.; **33.** Penners T. Untersuchungen über die Herkunft der Stadtbewohner im Deutsch-Ordensland Preußen bis in die Zeit um 1400 / Theodor Penners. – Leipzig: S. Hirzel, 1942. – 185 S.; **34.** Semrau A. Die Neustadt Thorn während ihrer Selbständigkeit 1264-1454 / Artur Semrau // Mitteilungen des Copernicus-Vereins zu Thorn. – 1929. – H. 37. – S. 11-70; **35.** Töppen M. Geschichte der Stadt Marienwerder und ihrer Kunstbauten / Max Töppen. – Marienwerder: Kantersche Hofbuchdruckerei, 1875. – VII, 428 S.; **36.** Voigt J. Geschichte Marienburgs, der Stadt und des Haupthauses des deutschen Ritter-Ordens in Preussen. – Königsberg: Gebrüder Bornträger, 1824. – XX, 588 S.; **37.** Z dziejów Elbląga / Praca zbiorowa pod red. K. Czarnockiego. – Elbląg: Obyw. Komitet Wykonawczy, 1956. – 140 s.

УДК 94(477.8)''14/16'':27-878.4

Інна КУБАЙ

РЕЦЕПЦІЯ ГУСИТСЬКИХ РЕФОРМАЦІЙНИХ ІДЕЙ НА ТЕРЕНАХ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ РУСИ НАПРИКІНЦІ XV – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

У статті автор розглядає поняття гуситська реформаційна ідея, простежує чесько-руські контакти періоду Пізнього Середньовіччя та Раннього Нового часу, на основі наявних джерельних згадок та історіографічних досліджень аналізує відголоски гуситських впливів на території Південно-Західної Русі.

Ключові слова: гуситська революція, гуситська реформаційна ідея, община чеських братів, українські братські рухи, протестантизм, православ'я, уніатство.

**РЕЦЕПЦИЯ ГУСИТСКИХ РЕФОРМАЦИОННЫХ ИДЕЙ
НА ТЕРРИТОРИИ ЮГО-ЗАПАДНОЙ РУСИ
В КОНЦЕ XV – В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVII ВВ.**

В статье автор обобщает понятие гуситская реформационная идея, рассматривает чешско-русские контакты периода Позднего Средневековья и Раннего Нового времени, отслеживает и анализирует в пределах существующих источников проблему гуситского влияния на территории Юго-Западной Руси.

Ключевые слова: гуситская революция, гуситская реформационная идея, община чешских братьев, братские движения в Украине, протестантизм, православье, униатство.

**RECEPTION OF THE HUSSITE REFORMATION IDEAS
IN THE SOUTH-WEST RUS' OF THE END OF XV –
IN THE FIRST HALF OF THE XVII CENTURY**

In the article author summarizes the concept Hussite Reformation idea, considering the Czech-Ruse contacts during the late Middle Ages and Early Modern times, traces and analyzes based on the available source records and historiographical research problem Hussite influences in the South-West Rus'.

Keywords: Hussite revolution Hussite Reformation idea, community of Czech brothers, Ukrainian movement of brothers, Protestantism, Orthodoxy, Uniat movements.

Гуситська революція увійшла в історію західноєвропейської цивілізації як закономірне відображення тих релігійних й суспільно-політичних процесів, які відбувались у Європі кінця XIV – першої половини XV ст. Гуситські реформаційні ідеї отримали підтримку не тільки серед населення чеських земель, але й набули широкого міжнародного резонансу. Зрозуміло, що не оминула ця участь і руські землі, зокрема ту частину, яка входила до складу Польського королівства та Великого Князівства Литовського. Необхідно підкреслити, що, незважаючи на доведений факт участі у гуситській революції військових загонів із Південно-Західної Русі, як і вітчизняна, так і світова гуситологія на даний момент не надали належної евентуальної оцінки вищезазначеному епізоду. Не була об'єктом спеціального вивчення також проблема впливу та імовірного поширення гуситських реформаційних ідей на території Південно-Західної Русі. Русь завжди підтримувала тісні міждержавні та мала міждинастійні відносини впродовж багатьох століть із землями Чеської корони. Саме тому фрагментарність та епізодичність розробки вищезазначеного кола питань актуалізує подальше вивчення цієї проблематики.

Метою розвідки є простежити на основі аналізу і синтезу наявних джерельних матеріалів й історіографічних досліджень та розкрити проблему

рецепції гуситських реформаційних ідей на теренах Південно-Західної Русі. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: 1) узагальнити поняття гуситська реформаційна ідея; 2) розглянути характер чесько-руських контактів; 3) простежити та проаналізувати гуситські впливи на території Південно-Західної Русі.

Питання поширення гуситських реформаційних ідей отримали своє осмислення, хоча й фрагментарно, в низці дослідницьких праць. Насамперед необхідно звернути увагу на роботи українських вчених. Безумовно, слід виділити працю М. Грушевського [2]. Окремі аспекти обраної тематики дослідження вивчені О. Пісчаним [14], І. Кубай [9]. Не менш значущими для нашої наукової розвідки є висновки А. Флоровського [20], Й. Григеля [34], Й. Мацурека [36], Й. Голла [32, 33], Й. Бідло [25] й ін. Порівнювали витоки утворення протестантських і православних братських шкіл та аналізували їх діяльність на західноукраїнських землях у XVI – початку XVII ст. Є. Мединський [12], Я. Ісаєвич [7], А. Савич [17] та ін.

Переходячи до безпосереднього розгляду поширення гуситських реформаційних ідей серед населення Південно-Західної Русі, слід зазначити, що існуючі точки з цього питання можна класифікувати наступним чином. Українські історики середини ХХ ст., а саме М. Грушевський, Н. Полонська-Василенко [16, с. 384] заявляли, що східнослов'янське середовище не залишалося осторонь стосовно суспільно-політичних подій в чеських землях XV ст. А відсутність безпосередніх джерельних згадок повною мірою компенсується низкою свідчень про випадки і форми спілкування русичів за посередництва Польщі і Литви з гуситськими діячами або ж їх об'єднаннями. Більш пізній відголос гуситських реформаційних ідей на «українських землях» у XVI – першій половині XVII ст. простежується у розвитку громадської думки і критицизму, в ідеї соборності й публічності церковної діяльності, у поширенні народної мови в письмі, актових, літературних матеріалах та західних тенденцій європейського Відродження і Реформації у культурі [4, с. 82]. В історіографії була зроблена спроба приписати саме чеському гуситському впливу так званий рух «зжидовілих», який розгорнувся у Великому Новгороді, а потім у Москві наприкінці XV – на початку XVI ст. [4, с. 92-93].

Дещо інших поглядів дотримувався чеський історик А. В. Флоровський, який припускав можливість впливу чеських еклезіологічних взірців та суспільно-релігійного життя на Русь. Однак, як зазначає сам автор, історично достовірної фактології немає, тільки у сфері літературних відносин можна констатувати її наявність [20, с. 414].

«Коли саме у руському середовищі вперше прозвучало ім'я релігійного проповідника та реформатора Яна Гуса?» - на це запитання звичайно немає у джерелах прямої та безпосередньої відповіді. Хоча ми можемо констатувати, що знайомство із творчістю Гуса відбулося ще у першій половині XV ст., адже існують прямі джерельні згадки та докази про відвідування вихідцями із руських земель Праги, навчання студентів-русичів у Празькому університеті,

а також перебування Ієроніма Празького весною 1413 р. у Великому Князівстві Литовському. Так, згідно із статутом Празького університету, уся маса його слухачів та членів поділялася на 4 основні «нації»: чехів, баварців, саксонців та поляків. Враховуючи тему нашого дослідження, найбільш цікавою для нас є саме «natio Polonorum», оскільки до останньої зараховували поляків, литовців і русичів, незважаючи на їхнє етнічне походження [43, с. 216]. Зокрема, протягом 1401-1408 рр. ступінь бакалавра на філософському факультеті в Празі отримали «Christophorus de Lytwania [38, с. 367]», «Mathias Wylna» [38, с. 382], «Ioan de Lemberg» [38, с. 397] і т. д. І ці студенти, і багато інших перебували у Празі в період зародження революції, а тому більш ніж ймовірним є той факт, що пізніше, повернувшись додому, вони розповідали про релігійні і суспільні вимоги гуситів. Хоча в Густинському літописі ми не знаходимо нот співчуття до Яна Гуса, а навпаки, засуджуються його єретичні погляди та небажання покаятися. Під роком 1414 (6922) читаємо: «наста въ землѣ Ческой новыи геретикъ Іоанъ Гусъ, его же потомъ зъ письма препрѣша и не хотяща каятися огнемъ сожгоша» [15, с. 353].

Найбільш цікавою з погляду автентичності й доказовості впливу вчення гуситів на соціокультурне розмаїття Русі є подорожі у ці землі соратника Яна Гуса Ієроніма Празького. Прибувши на запрошення литовського князя Вітовта, магістр Празького університету мав змогу спілкуватися із правителем, православним духовенством і мирянами стосовно доцільності перехрещення та прийняття ними католицизм, у м. Вітебську та м. Пскові Ієронім Празький проявив неабияку шану до православних культово-обрядових традицій [31, с. 289]. Він ставав на коліна перед їхніми іконами і реліквіями, натомість не приділяв достойної уваги католикам. Згодом празький магістр так захопився, що відпустив бороду і волосся, а також заявив, що віра «цього невірного народу» (православна) була і є досконалою, і що русичі – добрі християни [29, с. 506-507]. Перебування Ієроніма Празького у литовсько-руських землях було можливістю трансляції засадничих гуситських ідей у тогочасний православний соціокультурний простір.

Рельєфнішими з точки зору проникнення реформаційних ідей виглядають безпосередні контакти русичів із гуситами. Добре відомі факти їхньої участі у військових загонах князя Сигізмунда Корибутовича.

З іменем цього князя та ще одним одіозним учасником революції Фредериком Острозьким пов'язано найбільше епізодів, які дають змогу говорити про проникнення гуситських ідей у соціум Галичини XV ст. Є підстави стверджувати, що Сигізмунд Корибутович перебував на території чеських земель протягом 1422-1423 рр. (як намісник Вітовта) та 1424-1427 рр. (як самопроголошений король, який не пройшов процедуру офіційної ініціації) [34, с. 92]. Зрозуміло, що руські воїни входили у склад дружини князя як під час першої, так і під час другої його кампанії. Свідченням популярності та підтримки гуситських виправ серед населення Галицької Русі є грамота від 27 травня 1423 р. короля Ягайла, у якій він докоряє русичам, що вони надто пасивно відгукнулися на спробу старости Львівського округу Спитка

Тарновського найняти їх у похід проти гуситів, але в той же час більшість поспішила відступникам на допомогу, коли в Чехію їхав князь Сигізмунд Корибутович [44, с. 303-305]. Подібного змісту була ще одна грамота Ягайла, датована 2 липня 1423 р. Її основний зміст: польський король просить єпископа того ж округу щодо вжиття духовних заходів, які б протидіяли явищу співчуття чехам, перш за все у підтримці єретиків [26, с. 56-57]. Страх у середовищі католицької знаті перед поширенням гуситської ересі був настільки сильним, що буквально через декілька тижнів після проголошення вищезазначеної грамоти Ягайло повідомив Вітовта про скликання зборів у Малій Польщі на Русі та інших землях для організації боротьби проти «морової язви» (гуситства – К. І.). У зібранні брали участь представники «адміністрації» цих земель, які прийняли рішення боротися проти сектантів та їх прихильників [27, с. 657-658]. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати фактично про проникнення та поширення ідеології гуситства на теренах Південно-Західної Русі.

У цьому контексті варто звернути увагу на ще один аспект взаємних контактів русичів із гуситами. Зокрема, мова йде про впровадження модерних тактик ведення бою й технологічно кращих видів озброєння. Зазначимо, що найбільш важливою тактико-технічною характеристикою гуситської армії було возове укріплення (Wagenburg), яке знайшло своє застосування у Східній Європі, де ландшафт і надлишок кінноти серед воюючих сторін сприяли застосуванню саме такої організації захисту та бою. Цим можна пояснити поразку 1,5 тис. таборитської піхоти, очоленої Сигізмундом Корибутовичем, які підтримали в битві над р. Святою під Вількомиром 1435 р. князя Свидригайла Ольгердовича [41, с. 42-43]. Під час переправи через річку Святу вози були розірвані, їх обороноздатність мінімізована. Крім того, сильний дощ та в'язкий ґрунт звели до мінімуму маневрові можливості табору [28, с. 563]. Викликає цікавість також той факт, що у листі, датованому січнем 1432 р., краківський кардинал і єпископ Збігнєв Олесніцький писав кардиналу Юліану Чезаріні, що князь Свидригайло (на боці якого виступав Сигізмунд Корибутович), у всьому керує порадями схизматиків, взяв собі за дружину жінку, яка живе за їхніми звичаями [26, с. 289].

Чеський історик Ф. Палацький відзначає один цікавий момент: із зміною просторової дислокації військових загонів «братчиків» із Чехії в Словаччину, а звідти на самий кордон українських земель, кількість русинів серед них не зменшувалася, а навпаки зростала, незабаром ж у задніпровських порогах з'явилося нове військо братство – козаки [39, с. 259]. Зрозуміло, дані конотації є гіпотетичними, незважаючи на безперечну схожість у звичаях і порядках між таборитами та козаками.

Безпосереднім доказом відголосу гуситства в українських землях є численні запозичення козаками чеських назв зброї. Лінгвістичний аналіз дає підстави стверджувати, що чес. “pišćali” і укр. “пищали”, чес. “houfnice”, укр. “гаубиця”, чес. “tarasnice”, укр. “тарасниця” є спорідненими словами [19, с. 18].

Після поразки у 1434 р. у битві під Ліпанами радикального крила гуситів ера гуситських війн всіх проти всіх закінчилася. На зміну їй прийшло протистояння у релігійно-полемічній площині. Однак жителі Чехії та Моравії наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. підтримували військово-політичні контакти з козаками. Тут слід пригадати і посольство, очолене Еріхом Лясотою, до запорожців з приводу надання військової підтримки Рудольфу II, попередні переговори з яким розпочав ще Остап Хлопіцький [6, с. 49]; і перебування козаків, запрошених моравським панством для боротьби з повсталою угорською шляхтою на початку XVII ст. на території Моравії; присутність запорожців у складі імператорських військ проти чехів у битві при Білій Горі 1620 р. [30, с. 68] тощо.

Бурхливий культурний та науковий розвиток у країнах Західної та Центральної Європи на початку XVII ст., поширення гуманістичних ідей, криза схоластики й секуляризаційні процеси спричинили антропоцентричний поворот у духовно-культурній царині й церковному житті. Як влучно зазначив Ф. Дворнік [5, с. 349], побожність дедалі більше набувала індивідуальних рис і все менше пов'язувалася з участю в спільних релігійних відправах, для яких часто бракувало необхідних умов. Винайдення книгодрукування, пробудження інтересу до Біблії та, як наслідок, поширення релігійної літератури як латиною, так і місцевими мовами тільки загострили дані тенденції. Усе ще численних набожних людей заповонила хвиля містицизму. Однак теоретичних закликів християнських гуманістів було замало, потрібні були радикальні зміни, які і запропонував Мартін Лютер. Лютерова доктрина стала прийнятною і для чеських братів.

Після невдалого повстання проти Фердинанда I у 1548 р. чеські брати були вигнані з Богемії та знайшли свій притулок у Польському королівстві [37, с. 92]. Тут їх покровителями виступили представники знаті Анджей Гурка й Ян Остророг. Зокрема, останній відкрив у 1553 р. у м. Лешно молитовний будинок і школу для чеських братів [40, с. 22]. Пізніше найважливішими релігійними центрами гуситів у Польщі будуть їх громади у м. Познані та м. Лешно. Сліди перебування таборитів і гуситських проповідників, починаючи із середини XV ст., можна простежити і в Угорщині та Молдавії. Однак після посилення діяльності інквізиції стосовно будь-яких єретичних рухів (особливо завзятими інквізиторами у боротьбі з польськими гуситами були Миколай з Ленчици та Якуб Гржимали з Дзержанова [35, с. 103] почалися гоніння, у тому числі і на громади «Братської Єдноти».

Поширення гуситських реформаційних ідей, зокрема у культурно-освітній сфері, на теренах Південно-Західної Русі у XVI – першій половині XVII ст. відбувалося різними шляхами. Перший, безумовно, – це геополітичне розташування та міждинастійні зв'язки. Кровна спорідненість між окремими представниками польської та руської шляхти призвела до підтримки останніми нових реформаційних ідей. Так, у Галичині чеських братів підтримали православний рід Горайських, «сполещений» ще у XV ст.

Говорячи ж про другий шлях поширення гуситства, необхідно наголосити на безпосередній зацікавленості чеського братського середовища східною гілкою християнства, оскільки основоположним концептом їхньої ранньої діяльності був пошук істинної апостольської традиції, не зіпсованої сторонніми впливами. Підтвердженням цього є факт спілкування утраквістів з Константинопольським патріархатом 1452 р. [42, с. 11], а також експедиція 4-х членів братської общини, яка виїхала з Праги весною 1491 р. у пошуках чистої християнської традиції. Один із її представників, Мареш Коковець, попрямував на Русь [32, с. 153]. У період вільного розвитку «Братської Єдноти» у Чехії й Моравії підтримувалося постійне спілкування «братчиків» із населенням Галицької Русі. Виступаючи проти католицької церкви, доводячи, що вона викривила апостольське правдиве християнство, гусити протиставляли їй авторитет церкви східної.

Поширенню гуситських ідей на теренах Південно-Західної Русі сприяли також спільність мови і значний культурний вплив чехів на поляків та русинів. Й. Мацурек, порівнюючи стиль галицько-українських і молдавських грамот першої половини XV – XVI ст. дійшов до висновку про існування очевидних аналогій та їх схожості з чеськими грамотами з точки зору форми, стилю й лінгвістики. Вчений пояснює дану особливість роботою чеських гуситських писарів у руських канцеляріях, а також навчанням місцевих жителів написанню грамот на основі чеського зразка [36, с. 182].

Свідчення джерел про діяльність чеських братів, починаючи з другої половини XV ст., знаходимо в Галичині [24, с. 217], Закарпатті, Волині, на Поділлі. Дані топоніміки, зібрані наприкінці XIX ст. подільським краєзнавцем Юрієм Сіцинським, свідчили про осідання на Поділлі численних протестантських громад [18, с. 45-60]. Згідно з цими даними, на кінець XIX ст. в околицях Кам'янець-Подільського було локалізовано близько 30 топонімів чеського походження. Автор також зазначає, що велика громада чеських братів у 1490-1500-х рр. осіла у м. Смотричі. Численні общини, які осіли на Поділлі, постійно спілкувалися, не втрачаючи зв'язку між собою. У своєму побуті вони зберегли всі риси суворого уставу, впровадженого ще до реформ Лукаша, особливо це стосувалось новонавернених «братчиків», які перед посвяченням у громаду мали пройти дворічний випробувальний термін.

Найбільше протестантських громад знаходилося у Галичині (близько 30 осередків), на Холмсько-Белзькім Побужжі (24 громади) та на Волині (приблизно 20 громад) [3, с. 52]. Серед реформаційних течій в українських землях були поширені кальвінізм, соціанство, лютеранство та вчення общини чеських братів. Масова міграція останніх з території чеських земель розпочалася після 1620 р. Про це йдеться у листі Карла із Жеротина від 7.06.1629 р., у якому він писав: «...багато чехів розселилось в Угорщині, Русі і особливо в Семиградській землі...» [45, с. 62]. У Галичині в XVI – XVII ст. проживало немало осіб із прізвиськом Моравець. В цьому контексті доречно згадати про діяльність у львівській землі

Мартина Моравця із Мислова (1606-1654 рр.). У 1637 р. на Холмщині у пана Христофора Потоцького служив: «...чесний...Вянцеслав Чех». Деякий час на Галичині проживав та навіть був ректором школи (з 1650 р.) сподвижник Я.-А. Коменського Ян Фіакр з Фульнека [20, с. 290-293]. Громада чеських братів діяла в Берестечку, її покровителем виступив Єжи Лещинський, а очолив на поч. XVI ст. брат Теофіла Турновського Ян Турновський [8, с. 18]. Теофіл Турновський, будучи добре знайомим із князем Констянтином Острозьким, доклав чимало зусиль у справі об'єднання протестантів і православних Речі Посполитої. Турновський був одним із найвпливовіших учасників Торунського (1595 р.) і Віленського з'їздів (1599 р.) [25, с. 172-173]. Однак дані екуменічні плани були відкинуті вищим православним духовенством.

Слід також звернути увагу на протестантські осередки, які існували на Закарпатті у XVI ст. Їх підтримка в цьому регіоні здійснювалася на державному (ініційована князями Ракоці) та церковному (православною церквою) рівнях. Протестантська школа у місті Сухому Потоці стала центром реформаційного руху в усьому Закарпатському регіоні [11, с. 91]. У 1650 р. на запрошення Георгія Ракоці сюди прибув Я.-А. Коменський для реорганізації місцевої лютеранської школи в кальвіністську академію. Саме тут він написав низку відомих педагогічних праць: «Закони добре організованої школи», «Правила поведінки дітей» тощо [23, с. 11]. Просвітницька діяльність чеських братів на Закарпатті була пов'язана з розповсюдженням чеської літератури в закарпатських школах та пропагуванням реформаторських ідей. Перші переклади Святого Письма з'являються в цьому регіоні за посередництва чеських братів, які привозили сюди копії «Шекейського Псалтиря» (1550 р.), «Євангеліє» (1574 р.), «Діяння апостолів» (д. п. XVI ст.), а також відому «Крालицьку Біблію» [13, с. 22].

Не менш дискусійною, у контексті відголосу гуситських реформаційних ідей, на Русі є проблема походження та інституційного функціонування братського православного руху. На перший погляд, тут спостерігається світоглядна та догматична близькість чеського і православного братських рухів. Прихильником даної версії був професор

Є. Мединський, який писав, що взірцем (але не оригіналом) для формування українських братств у XVI–XVII ст. могло послужити богемське братство, наводячи при цьому низку переконливих доказів [12, с. 36-37]. Акцентували свою увагу на схожості в їх організації та змісті навчання і українські дослідники Я. Ісаєвич [7], А. Савич [17], К. Харлампович [21]. Розглянемо детальніше їх аргументацію:

По-перше, діяльність протестантських та православних братських шкіл була спрямована проти католицьких єзуїтських колегіумів, в яких домінували схоластичні методи навчання; по-друге, подібність у діяльності братських шкіл: використання принципу послідовного та систематичного навчання, вікового поділу та поділу навчальних дисциплін, запозичення братськими школами елементів протестантського навчання та виховання;

по-третє, схожість у культурно-просвітницькій діяльності: в питаннях мови чеські і православні братчики перш за все проводили реформи правопису; по-четверте, добрі відносини між православними й протестантськими вчителями, які навчалися у вищих школах Німеччини.

Окреслені дослідницькі конотації потребують, на наш погляд, більш ґрунтовної аргументації. Зокрема, варто констатувати, що суспільно-політична та релігійна ситуація у Польсько-Литовській державі і поширення реформаційних течій на її теренах сприяли виникненню православних братських шкіл радше як «контрагента» католицьким і протестантським школам задля збереження власної релігійної традиції й культурної самобутності. Негативний вплив протестантизму на руську спільноту полягав у дезорганізації православного духовенства та відчуженні від власної національної культури. Братські школи виступили на захист православ'я як основи національної ідентичності, яка була протиставлена офіційній польській й протестантській релігійно-культурній парадигмі. Зокрема, свідчення про негативне ставлення православного духівництва до обох сторін знаходимо у працях Я. Головацького [1, с. 5] й В. Липинського [10, с. 96].

Далі розглянемо питання подібності в організаційній діяльності чеських та руських братських шкіл. Як приклад, організація навчального процесу в Острозькій школі, курс наук, методи викладання, класно-урочна система й справді свідчать про подібність з протестантськими гімназіями [22, с. 205]. Однак відсутність вчителів та якісних навчальних посібників у школах змусили керівництво таких закладів до використання в навчальному процесі протестантських підручників. Зокрема, широко використовувалися вокабули Я.-А. Коменського як навчальні книги у братських школах та у Києво-Могилянській [17, с. 152]. Зазначимо також, що братські школи в українських землях необхідно розглядати в європейському контексті філософсько-педагогічної думки, яка мала значний вплив на їх розвиток. Схожість статутів українських та чеських братських шкіл і протестантських общин є лише в тих питаннях, вирішення яких на той час вже було спільним надбанням гуманістичної педагогіки в різних країнах Європи.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що гуситська революція та її реформаційні ідеї не оминули та знайшли свій відголос у землях Південно-Західної Русі наприкінці XV – першої половини XVII ст. Цьому сприяли географічна близькість, спільність мов і культур, добре налагоджені міждержавні зв'язки, постійна міграція учнівської молоді. Участь руського населення у гуситських військових подіях переконливо засвідчила не тільки факт підтримки гуситської єреси в православному середовищі, але й привнесла з собою у військово-стратегічній сфері численні запозичення русичами чеських назв зброї.

Щодо культурно-освітньої сфери, в даному аспекті слід констатувати чи не найбільш значущий вплив гуситських реформаційних ідей. Адже Галицька та

Прикарпатська Русь стала місцем проживання та культурно-просвітницької діяльності багатьох переселенців, особливо общини чеських братів із Чехії і Моравії. До кінця XVI ст. етнічний склад громад чеських братів настільки сильно видозмінився, що чеськими вони залишилися хіба що за назвою. Культурно-просвітницьке відродження у Галицькій та Прикарпатській Русі значною мірою було інспіроване також гуситськими реформаційними впливами. В освічених колах русичів визрівало переконання в необхідності розвивати писемність, організовувати українські школи і друкарні, створювати підручники тощо. Набуває поширення ідея світського патронату над церквою, яку значною мірою зреалізували православні братства.

Стосовно релігійної сфери, то тут слід констатувати найменший вплив гуситських реформаційних ідей, оскільки сама ідея православно-протестантської унії була нежиттєздатною. Адже обидві сторони стояли на різних релігійно-культурних підґрунтях та традиціях. В очах православних богословів євангеліки, протестанти, чеські брати були єретиками, спілкування з якими загрожувало догматичним підвалинам східної гілки християнства.

Джерела та література: 1. Головацкий Я. Ф. Начало и действованіе львовского Ставропигійского братства. По историческо-литературному отношению. – Львовъ: Типом Ставропигійского Института, 1860. – С.5.; 2. Грушевський М. Відгомони чеського релігійно-національного руху // <http://www.litopys.org.ua/hrushukr/hrush505.htm>.; 3. Грушевський М. С. Духовна Україна. Збірка творів / М. С. Грушевський. – Київ : Либідь, 1994. – С.52; 4. Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. –Т. 5. Кн. 1. / Упоряд. та приміт. С. К. Росовецького. – К.: Либідь, 1995. — С. 82.; 5. Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації /Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2005. – С. 349.; 6. Доманицький В. Козаччина на переломі XVI-XVII ст. // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – Т. 60. –Л, 1964.– С. 49.; 7. Ісаєвич Я. Освітній рух в Україні XVII ст.: східна традиція і західні впливи // Київська старовина. – 1995. – № 1. – С. 2–9.; 8. Історія релігії в Україні: В 10 т. – К., 1997. – Т.5. Протестантизм в Україні / За ред. П. Яроцького. – 2002.- С.18.; 9. Кубай І. До питання про гуситське військове мистецтво та його відгуки у землях Південно-Західної Русі у XV ст. // Історико-політичні проблеми сучасного світу. Збірник наукових статей. – Т. 14. – Чернівці: «Рута», 2006. – С. 165-170.; 10. Липинський В. Релігія і церква в історії України. – Львів: Дружина, 1933. – С.96.; 11. Любашенко В. І. Історія протестантизму в Україні: курс лекцій / В. І. Любашенко. – Львів: Просвіта, 1995.– С. 91.; 12. Мединський Є.М. Братські школи України і Білорусії XVI-XVII ст. – К.: Рад. школа,1958. – 210 с.; 13. Петровъ А. Статьи объ Угорской Руси / А. Петровъ. – С.-Петербург: Сенатская типография, 1906. – 71 с.; 14. Пісчаний О. З історії українсько-чеських зв'язків у першій половині XVII ст. – // Вісник Київського університету. Історичні науки. – Вип. 32. – Київ: Либідь. – С. 58-64.; 15. Полное собрание русских летописей. – Т2. – СПб: Изд-во Е.Праца, 1843. – С. 353.; 16. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.1 До середини XVII століття. К.: Либідь, 1992. – С.384.; 17. Савич А. Нариси з історії культурних рухів на Вкраїні та Білорусі в XVI – XVIII в. / А. Савич. – Київ: Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1929. – 200 с.; 18. Сіцінський Ю. Нариси з історичної топографії міста Кам'янця-Подільського та його околиць / упоряд. М. Мошак. – Кам'янець на Поділлі: Вид. Поділ. братства, 1994. – С. 45-60.; 19. Урбанек Р. Гуситское военное искусство и Европа. – Прага: Орбис, 1946. – С. 18.;

20. Флоровский А.В. Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X-XVIII). – Т 1. – Прага: Orbis. – 600 с.; 21. Харлампович К. Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII века, стношение ихъ к инославнѣмъ. – Казань: Типографія Императорскаго Университета, 1898. – 524 с.; 22. Харлампович К. Острожская православная школа // Киевская старина. – 1897. – № 5. – С. 205.; 23. Чума А. Ян Амос Коменский и русская школа. – Братислава, 1970. – С. 11.; 24. Barącz S. Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce. Т 1. – Lwów: Nakł. W. Manieckiego, 1861. – S. 216-218.; 25. Bidlo J. Akty jednoty Bratrské. – Т.1-2. – Brno, 1915-1923. – S. 595 s.; 26. Codex epistolaris saeculi decim quinti / ed. E. Sokolowski, J. Szujski. Т 1.– Kraków, 1876. S. 56-289.; 27. Codex epistolaris Vitoldi Magniducis Lithuaniae. 1376-1430. – Tomus VI. – Cracoviae, 1882. – S. 657-658.; 28. Długosz J. Dlugosii (Ioannis) seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII / ed. Przewdziecki.- Т IV. – Cracoviae, 1873-1878. - S. 563.; 29. Documenta Mag. Joannis Hus /ed. Palacky F. – Praha, 1869. – S. 506-507.; 30. Florovskij A. Ukrajina na strankach českých dejin // Přehled dějin SSSR.: Od nejstarších dob do roke 1861. Т 1. – Praha: Státní Pedagogické Nakl., 1965. – S. 61-74.; 31. Fontes rerum Bohemicarum / vydal Novotný V. – Praha: Tiskem Dr. Ed. Grégra a syna, 1932 – D VIII. – 1932.– S. 289.; 32. Goll J. Jednota bratrská w XV. Století // Český Časopis Historycky. – Praha, 1916.- S. 153.; 33. Goll J. Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmische Brüder. –Т 1-2. – Praha: 1876-1882. – 678 s.; 34. Grygiel J. Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV wieku. –Wrocław: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1988. – 120 s.; 35. Kras P. Inkwizycja papieska w walce z husytyzmem na ziemiach polskich // Polskie echa husytyzmu. Materiały z konferencji naukowej Kłodzko, 27-28.09. 1996. – Warszawa: Instytut Historii PAN, 1999. – S.103.; 36. Macůrek J. K dějinám česko-ukrajinských a česko-rumunských vztahů 2 pol. 14 a 1. pol. 15 století. / J. Macůrek //Slovanské historické studie. – Praha, 1960. – S. 127-182.; 37. Maleczyńska E. Vliv husitského hnutí na Polsko // Mezinárodní ohlas husitství. – Praha, 1958. – S. 92.; 38. Monumenta historica universitatis Carolo-FerdinandePragensis. – Т 1. – Praha, 1830-1832. – S. 367.; 39. Palacký F. Dějiny národu českého v Čechach a v Moravě. – D VI.– Praha: Bursíka a Kohout, 1906.– S. 259.; 40. Pawiński A. Jana Ostroroga Żywot i pismo o Naprawie Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1884. – S. 22.; 41. Skrzypek J. Bitwa nad rzeką Świętą // Przegląd Historyczno-Wojskowy. – Т10. Z 1. – 1938. –S. 42-43.; 42. Šmahel F. Husyckie pojęcie wzajemności słowiańskiej i czesko-polskiej // Polskie echa husytyzmu. Materiały z konferencji naukowej Kłodzko, 27-28.09. 1996. – Warszawa: Instytut Historii PAN, 1999. – S.11.; 43. Tomek V. O počtu studentů w učení pražském // Časopis Českého Musea. – R. 20. – 1846. – S.216-221.; 44. Urkundliche Beiträge / ed. F. Palacky. –Т I. – Praha, 1846. – S. 303-305.; 45. Žerotín K. Listove psaní jazykem českým. – Brünn, 1870-1872. – S. 62.

УДК 271.222(477)-732.3“1685”

Микола ШКРІБЛЯК

**КИЇВСЬКИЙ СОБОР 1685 РОКУ І ОБРАННЯ
ПЕРШОГО „МОСКОВСЬКОГО” МИТРОПОЛИТА КИЇВСЬКОГО
І ГАЛИЦЬКОГО, І ВСІЄЇ РУСИ**

У статті, на основі всебічного вивчення джерел та різнопланового історіографічного матеріалу (світського і церковного походження),